

Prof. zw. dr hab. Mirosława Melezini
Instytut Prawa i Administracji
Państwowa Wyższa Szkoła
Informatyki i Przedsiębiorczości
w Łomży

R e c e n z j a
rozprawy doktorskiej Pani mgr Anety Michałek
pt. „Model kary ograniczenia wolności ukształtowany
nowelizacjami Kodeksu karnego z lat 2015 – 2016”,
Lublin 2017, ss. 370

1. Przedłożona do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Anety Michałek stanowi obszerne opracowanie poświęcone karze ograniczenia wolności. Liczy ono 370 stron, w tym 325 stron tekstu merytorycznego, pozostała część to bibliografia, obejmująca wykaz źródeł prawa, orzecznictwa sądowego i literatury oraz streszczenie rozprawy doktorskiej w języku polskim i w języku angielskim.

Temat rozprawy – „Model kary ograniczenia wolności ukształtowany nowelizacjami Kodeksu karnego z lat 2015 – 2016” – został wybrany bardzo trafnie i nadawał się do przygotowania rozprawy doktorskiej. Jest to temat ważny rzeczowo zarówno z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia, a przy tym aktualny i doniosły w kontekście realizowanej polityki karnej i szerszej polityki kryminalnej. O randze problematyki świadczy chociażby fakt, że kara ograniczenia wolności znalazła się w centrum uwagi ustawodawcy, który na mocy obszernej nowelizacji kodeksu karnego ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. wprowadził istotne zmiany w systemie środków reakcji prawnokarnej, m.in. modyfikując kształt prawny analizowanej przez Autorkę kary.

Za trafnością wyboru tematu rozprawy przemawia także brak w najnowszym piśmiennictwie karnistycznym monograficznego opracowania ukazującego w sposób kompleksowy ewolucję modelu kary ograniczenia wolności w następstwie zmian wprowadzonych nowelą prawa karnego z 2015 r. i dwiema nowelizacjami z 2016 r., a następnie konfrontację przyjętego modelu z praktyką orzecniczą sądów. Oczywiście, w literaturze mamy liczne opracowania na temat kary ograniczenia wolności, np. pracę R. Giętkowskiego pt. „Kara ograniczenia wolności. Studium penalistyczne”, czy A. Ornowskiej pt. „Kara ograniczenia wolności”, które jednak ukazały się odpowiednio w 2007 r. i 2013 r., i dotyczą kształtu prawnego kary ograniczenia wolności przed reformą prawa karnego z 2015 r. i z 2016 r. Mamy też liczne wartościowe opracowania na temat kary ograniczenia wolności po reformie prawa karnego (np. tekst M. Szewczyk w Systemie Prawa Karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej, red. M. Melezini, wydanie 2, Warszawa 2016), ale są to opracowania o charakterze przyczynkarskim. Brak jest natomiast badań empirycznych na temat funkcjonowania nowych rozwiązań legislacyjnych. Lukę tę w pewnym stopniu wypełnia przedłożona rozprawa.

2. Doniosłość i aktualność tematu rozprawy wzmocniają przyjęte przez Autorkę cele badawcze, klarownie wyartykułowane we wstępie pracy. Autorka za cel rozprawy przyjęła poszukiwanie odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania: po pierwsze – jaki jest normatywny model kary ograniczenia wolności po nowelizacji prawa karnego z 2015 r. i 2016 r.?; po drugie – czy nowe regulacje były uzasadnione? i po trzecie – czy przyjęte rozwiązania wpłynęły na częstsze orzekanie kary ograniczenia wolności? (s. 15). Lektura recenzowanej rozprawy pozwala odnotować, że Autorce udało się zrealizować tak wyznaczony cel, jako że w zakończeniu pracy uzyskujemy odpowiedź na postawione pytania.

3. Autorka stosowanie do potrzeb badanego problemu, za przedmiot analizy w części teoretycznej rozprawy przyjęła unormowania prawne oraz wypowiedzi doktryny i judykatury. Umiejętnie posługuje się metodą dogmatyczną i metodami właściwymi dla analizy judykatury i piśmiennictwa karnistycznego. W części

empirycznej posługuje się metodą statystyczną oraz badaniami akt sądowych. Dobór tych metod nie nasuwa zastrzeżeń. Ich zastosowanie pozwoliło na osiągnięcie klarownych wywodów.

W warstwie warsztatowej rozprawa jest poprawna. Autorka uwzględniła bogatą literaturę przedmiotu. Wykaz literatury zajmuje 21 stron. Przeprowadzone badania aktowe są gruntowne i solidne. Forma prezentacji wyników badań jest przejrzysta, dzięki czemu z łatwością można śledzić wywody merytoryczne. Trzeba też odnotować, że praca napisana jest dobrym stylem. Pod względem redakcyjnym jest staranna.

4. Struktura pracy i układ prezentowanych zagadnień jest prawidłowy. Autorka podzieliła rozprawę na pięć rozdziałów, które zostały poprzedzone Wstępem, a zamknięte – Zakończeniem. Trzy pierwsze rozdziały obejmują część dogmatyczno – prawną rozprawy, dwa kolejne – prezentują część empiryczną. Przedstawione w ramach dwóch części rozprawy rozważania pozostają względem siebie we właściwych proporcjach.

Rozdział I rozprawy zasadniczo zawiera dwa wątki tematyczne. W pierwszym – Autorka przedstawia pokrótce rys historyczny kary ograniczenia wolności w polskim prawie, w drugim – omawia miejsce kary ograniczenia wolności w systemie kar, prezentuje katalog przestępstw zagrożonych karą ograniczenia wolności, a następnie charakteryzuje kształt prawny kary ograniczenia wolności po zmianach wprowadzonych na mocy nowelizacji prawa karnego z 2015 r. i 2016 r. Autorka, w oparciu o literaturę przedmiotu, rzetelnie przedstawia aktualnie obowiązujący stan prawny w przedmiocie kary ograniczenia wolności, koncentrując uwagę na treści tej kary.

Pewne zastrzeżenia budzi odnotowana niespójność wyводу Autorki w kwestii wykładni art. 37 a k.k. (str. 38 – 39 i str. 104). W uwagach zamieszczonych na str. 38 – 39 Autorka przyjmuje, że przepis art. 37 a k.k. wyraża priorytet kar wolnościowych. Tymczasem przepis art. 37 a k.k. nie przyznaje pierwszeństwa karom wolnościowym. Prymat kar nieizolacyjnych nad karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 5 lat

wynika z art. 58 § 1 k.k. na co trafnie zwraca uwagę Autorka na str. 38 – 39. Słusznie natomiast wskazuje na str. 104 i 112 – 113, że art. 37 a k.k. współkształtuje (dookreśla) ustawowe zagrożenie za występki, „przekształca sankcje jednorodne w sankcje alternatywne”. Oznacza to, że ustawodawca znacząco zwiększył zakres ustawowych zagrożeń umożliwiających orzekanie kar nieizolacyjnych w ogólnej liczbie ustawowych zagrożeń, poszerzając m.in. możliwości orzekania kary ograniczenia wolności. Trzeba jednak podkreślić, że przepis art. 37 a k.k. nadal budzi w doktrynie pewne wątpliwości wykładnicze. Niektórzy przedstawiciele nauki stoją na stanowisku, że art. 37 a k.k. wyraża dyrektywę szczególną dotyczącą wymiaru kary za występki zagrożone wyłącznie karą pozbawienia wolności (zob. V. Konarska – Wrzosek (w:) Kodeks karny. Komentarz, red. V. Konarska – Wrzosek. Warszawa 2016, s. 225 – 229).

Na odnotowanie zasługują interesujące spostrzeżenia Autorki poczynione w oparciu o analizę danych statystycznych dotyczących struktury orzekanych kar w latach 2013 – 2016 (str. 41 – 42). Okazuje się, że w 2016 r. reforma prawa karnego przyniosła w praktyce oczekiwane, pozytywne rezultaty w postaci wydatnego zmniejszenia udziału kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania i zwiększenia udziału kary grzywny samoistnej oraz kary ograniczenia wolności w strukturze kar orzekanych.

Autorka kończy rozważania rozdziału I wnioskiem (powtórzonym następnie w Zakończeniu rozprawy – s. 336), że „Nowelizacje kodeksu karnego z 11 marca 2016 r. stanowiły krok w tył w poszukiwaniu nowoczesnych rozwiązań w zakresie środków penalnych”. Autorka wyraźnie opowiedziała się za wielopostaciowym modelem kary ograniczenia wolności ukształtowanym po reformie kodeksu karnego z 2015 r., umożliwiającym daleko idącą indywidualizację wymiaru kary, nawet z możliwością zastosowania systemu dozoru elektronicznego. Rzeczywiście, patrząc przez pryzmat kształtu prawnego jedynie kary ograniczenia wolności mogą nasuwać się wątpliwości co do zasadności dalszych zmian w konstrukcji tej kary, wprowadzanych nowelizacjami kodeksu karnego z 2016 r., a zwłaszcza polegających na rezygnacji z formy kary ograniczenia wolności w postaci zastosowania systemu dozoru

elektronicznego. Należy jednak mieć na uwadze, że nowela z 2015 r. jednocześnie wyeliminowała system dozoru elektronicznego wprowadzony – zgodnie z zaleceniami Rady Europy – przez ustawę z 2007 r. jako nowy system wykonywania kary pozbawienia wolności. Toteż ustawodawca – moim zdaniem trafnie – na mocy noweli z 2016 r. przywrócił system dozoru elektronicznego jako sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności, rezygnując z jego stosowania w ramach kary ograniczenia wolności, mając na uwadze m.in. niedostateczną liczbę zawodowych kuratorów sądowych, a więc kadry wykonawczej, a także uznanie, że dozór elektroniczny sprawdził się w praktyce jako system wykonywania kary pozbawienia wolności.

W rozdziale II Autorka analizuje zagadnienia związane z orzekaniem kary ograniczenia wolności. Wnikliwie omawia dyrektywy wymiaru kary, a także regulację zawartą w art. 37 a k.k., o której była mowa wyżej. Następnie uwagę koncentruje na ujęcie tzw. kary mieszanej, której elementem (obok krótkoterminowej kary pozbawienia wolności) jest kara ograniczenia wolności. Autorka trafnie ocenia zasadność wyeliminowania na mocy noweli z 2016 r. warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności stanowiącej element tzw. kary mieszanej (str. 115 – 120). Dalsze wywody dotyczą w szczególności kary ograniczenia wolności orzekanej w ramach nadzwyczajnego złagodzenia czy obostrzenia kary, a także kary łącznej. Wydaje się, że w ramach rozważań zawartych w rozdziale II należało też omówić zasadę humanitaryzmu wyrażoną w art. 3 k.k., która jest naczelną zasadą stosowania kar i innych środków przewidzianych w kodeksie.

Rozdział III stanowiący kontynuację rozważań teoretycznych, przedstawia problematykę wykonywania kary ograniczenia wolności. W ramach obszernej grupy poruszanych zagadnień dotyczących takich kwestii, jak np. sposoby wykonywania kary ograniczenia wolności, modyfikacja form wykonywania tej kary, odroczenie i przerwa w karze, uznanie kary ograniczenia wolności za wykonaną czy kara ograniczenia wolności jako kara zastępcza, Autorka podniosła także doniosły problem celów wykonywania kary ograniczenia wolności, słusznie tym razem podkreślając znaczenie zasady humanitaryzmu, wyrażonej w art. 4 k.k.w.

Kolejne dwa rozdziały (IV i V) składają się na część empiryczną rozprawy, która ilustruje najważniejsze problemy dotyczące kary ograniczenia wolności w praktyce jej stosowania, w świetle wyników badań akt sądowych Sądu Rejonowego w Zamościu. Autorka badaniami objęła akta 371 spraw karnych, w których orzeczono karę ograniczenia wolności. I chociaż badania nie mają zasięgu ogólnopolskiego, niemniej pozwoliły na uchwycenie pewnych zmian w praktyce orzeczniczej Sądu Rejonowego w Zamościu w następstwie dokonanych nowelizacji prawa karnego z 2015 r. i 2016 r.

Wyniki badań niewątpliwie są interesujące. Nie jest oczywiście celowe ich referowanie w recenzji. Warto jednak podkreślić, że z ustaleń Autorki wynika, że kara ograniczenia wolności w zmodyfikowanym kształcie prawnym odgrywa coraz większą rolę w praktyce orzeczniczej Sądu Rejonowego w Zamościu, o czym świadczy wzrost częstotliwości jej orzekania w latach 2015 – 2016. Zdaniem Autorki wzrost znaczenia kary ograniczenia wolności w polityce karnej był następstwem rozszerzenia przez ustawodawcę możliwości orzekania kary ograniczenia wolności na zasadach określonych w art. 37 a k.k., a więc w ramach przepisu modyfikującego liczne dotychczasowe ustawowe zagrożenia (s. 245). Sądzę, że nie można pomijać też faktu, że nowela z 2015 r. tak radykalnie zaostrzyła podstawy stosowania warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, że w rezultacie również zmiana treści art. 69 § 1 k.k. mogła przyczynić się do zwiększenia częstości orzekania grzywny i kary ograniczenia wolności, o czym sygnalizuje Autorka w Zakończeniu rozprawy (str. 330 – 331).

W ostatnim, V rozdziale rozprawy Autorka – w oparciu o przeprowadzone badania – przedstawia sylwetkę skazanych na karę ograniczenia wolności.

5. Rozprawę zamyka Zakończenie, które syntetycznie prezentuje najważniejsze ustalenia dokonane w pracy. Pewien niedosyt stwarza brak sformułowanych przez Autorkę wniosków *de lege ferenda*.

Wnioski końcowe

Oceniając całość rozprawy doktorskiej pragnę wyrazić opinię, że recenzowana praca zasługuje na pozytywną ocenę. Jest to wartościowe opracowanie, które daje pogłębiony obraz badanego problemu. Na podkreślenie zasługują w szczególności dokonane przez Autorkę samodzielne ustalenia badawcze oraz rzetelna analiza zagadnień objętych zakresem rozważań, oparta na bogatej podstawie bibliograficznej.

W konkluzji, uważam, że przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Anety Michałek stanowi oryginalne rozwiązanie przez Autorkę problemu naukowego. Dowodzi też, że Autorka pracy posiada odpowiednią ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie prawa, w szczególności prawa karnego, jak też umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska spełnia wymagania określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595 ze zm.).

Małgorzata Mielczarek